

Beste leerling,

Dit document bevat het examenverslag voor leerlingen van het vak economie havo, eerste tijdvak (2019). In dit examenverslag proberen we een zo goed mogelijk antwoord te geven op de volgende vraag: *In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus behandelde kennis & vaardigheden?*

Om een zo duidelijk mogelijk verslag te maken, hebben we de vragen onderverdeeld in 4 categorieën.

- I. Algemene (niet vak gerelateerde) kennis & vaardigheden
- II. Alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag
- III. Een-stapje-extra-vraag.
- IV. Niet voorgekomen in de cursus

De eerste categorie doet een beroep op algemene basisvaardigheden, welke we bekend veronderstellen. Categorie II en III zijn vragen die op te lossen zijn met de kennis en vaardigheden die je op de cursus geleerd hebt. De laatste categorie vragen is op de cursus niet aan bod gekomen. In *bijlage 1*, achteraan dit document, vind je een nadere toelichting van deze categorieën.

Het is belangrijk om te beseffen dat deze categorieën niets zeggen over de moeilijkheidsgraad van een vraag. Een vraag die rechtstreeks op te lossen valt met kennis en vaardigheden uit de cursus (categorie II) kan best een pittigere opgave zijn dan een vraag die niet is voorgekomen tijdens de cursus (categorie IV).

Mocht je vragen of opmerkingen hebben naar aanleiding van dit examenverslag, dan horen we dit uiteraard heel graag! Je mag ons hier altijd over mailen op info@sslleiden.nl.

Met vriendelijke groet,

Hans Huibregtse

	vraag	aantal punten	categorie vraag	toelichting categorie keuze:
1	1	2	II	Welke stof kon je gebruiken? In de begrippenlijst kon je de definitie van 'substitutie goederen' en 'complementaire goederen' vinden. Het toepassen van deze definities kon je onder andere oefenen met opgaven 39, 43 en 58 uit de opgavenbundel.
	2	2	II	Welke stof kon je gebruiken? Bij het blok 'Rekentechnieken' is besproken met welke formule je een procentuele verandering berekent. Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je de juiste informatie selecteren om deze formule in te vullen.
	3	2	III	Welke stappen moest je zetten? Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je het einddoel bepalen. Vervolgens moest je als extra stap bedenken dat je hier de formule voor de prijselasticiteit kon gebruiken om de verandering van de vraag te berekenen, zodat je uiteindelijk op je einddoel kon komen. Deze formule is behandeld in het blok 'Elasticiteiten'.
		1	II	Welke stof kon je gebruiken? Om de formule van prijselasticiteit in te vullen, moest je een procentuele verandering kunnen berekenen. Dit is behandeld in het blok 'Rekentechnieken'.
	4	1	III	Welke stappen moest je zetten? In de uitleg 'Marktwerving' is behandeld dat een verandering van de vraag, de oorzaak is van het verschuiven van de vraaglijn. Vervolgens moest je als extra stap bedenken waarom in de gegeven context de vraag naar het digitale abonnement veranderd kon zijn.
	5	2	II	Welke stof kon je gebruiken? Bij het blok 'Surplus' is behandeld hoe je het consumentensurplus kunt vinden in een grafiek. Dit kon je oefenen met onder andere opgave 49 en opgave 51 uit de bundel.
2	6	1	II	Welke stof kon je gebruiken? In de begrippenlijst van het blok 'Marktwerving' kon je de definitie van 'loonstarheid' vinden. Met die kennis kon je deze vraag beantwoorden.
	7	2	III	Welke stappen moest je zetten? Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je het begin- en eindpunt van de redenering bepalen. In het blok 'Conjunctuur' is behandeld dat bij een neergaande conjunctuur de bestedingen afnemen en je deze neergang kunt dempen door de bestedingen te verhogen. Als extra stap moest je hier bedenken hoe werkloosheidsuitkeringen kunnen leiden tot meer bestedingen.
	8	2	II	Welke stof kon je gebruiken? In de uitleg 'Inkomen' zijn de begrippen 'nivelleren' en 'denivelleren' behandeld. Door de kennis van deze definities te koppelen aan de getallen in de bron, kon je deze vraag beantwoorden. Het toepassen van deze begrippen kon je onder andere oefenen met opgave 189.
	9	2	II	Welke stof kon je gebruiken? Bij de uitleg 'Inkomen' is het verschil tussen 'primaair inkomen' en 'secundair inkomen' besproken. Vervolgens moest je bedenken wat de verschillen in secundaire inkomens zijn voor de lage inkomensgroepen vergeleken met de hoge inkomensgroepen: o.a. uitkeringen. Om de vraag te beantwoorden, moest je deze kennis tot slot nog koppelen aan bron 1 en bron 2. Deze vaardigheid is uitgebreid teruggekomen bij het maken van examenopgaven tijdens de cursus.

	10	1	III	Welke stappen moest je zetten? Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je het begin- en eindpunt van de redenering bepalen. In het blok 'Conjunctuur' is behandeld dat in een laagconjunctuur het consumentenvertrouwen laag is. Als extra stap moest je bedenken dat dit betekent dat mensen minder gaan besteden en dus hun geld op een spaarrekening zetten.	
		1	II	Welke stof kon je gebruiken? In het blok 'Inkomen' is behandeld dat het 'inkomen uit vermogen' bestaat uit 'rente'. Met deze kennis kon je bedenken dat meer sparen leidt tot meer inkomen uit vermogen en zo de redenering afmaken.	
3	11	2	III	Welke stappen moest je zetten? Je kon het 'Algemeen Stappenplan' gebruiken om het einddoel te bepalen. In het blok 'Rekentechnieken' is behandeld hoe je moet rekenen met procenten en kortingen. De extra stap die je hier moest zetten is dat het genoemde bedrag 25% is van de basispremie, namelijk het verschil in korting tussen de oranje groep en de groene groep.	
		12	2	II	Welke stof kon je gebruiken? In het blok 'Verzekeren' zijn de begrippen 'asymmetrische informatie', 'risico-aversie' en 'premedifferentiatie' behandeld. Met die kennis kon je deze vraag beantwoorden.
		13	2	II	Welke stof kon je gebruiken? Bij de uitleg 'Verzekeren' is het begrip 'averechtere selectie' uitgelegd. Ook is behandeld dat 'premedifferentiatie' hier een oplossing voor is. Met onder andere opgave 223 kon je oefenen met het uitleggen van dit begrip.
		14	2	III	Welke stappen moest je zetten? In de begrippenlijst van het blok 'Marktwerking' kon je de definitie van 'negatieve externe effecten' vinden. De extra stap die je hier moest zetten is bedenken dat remmen, optrekken en snelheidsovertredingen kunnen leiden tot bijvoorbeeld meer uitstoot van CO ₂ of meer files en daardoor dus tot maatschappelijke kosten.
4	15	1	III	Welke stappen moest je zetten? In de uitleg 'Handel met het buitenland' is besproken wat de inkomsten en uitgaven op de betalingsbalans zijn. Als extra stap moest je hier bedenken dat bezoek van buitenlandse toeristen valt onder 'export'. Uit de tabel 'Betalingsbalans' kon je opmaken dit valt onder de 'lopende rekening'.	
		2	II	Welke stof kon je gebruiken? In de uitleg 'Handel met het buitenland' is besproken wat de inkomsten en uitgaven op de betalingsbalans zijn. Met deze kennis kon je de overige twee punten scoren.	
	16	2	II	Welke stof kon je gebruiken? Uit het redeneerschema uit het blok 'Handel met het buitenland' volgt dat een tekort op de lopende rekening leidt tot een daling van de wisselkoers. Ook is in dit blok behandeld dat de vraag naar florins moet toenemen om de wisselkoers van de florin dan weer te laten stijgen. Hiermee kon je deze vraag beantwoorden.	
	17	2	II	Welke stof kon je gebruiken? Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je het begin- en eindpunt van deze redenering bepalen. In het blok 'Handel met het buitenland' is behandeld dat een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans leidt tot een daling van de wisselkoers. Ook is in deze uitleg aan bod gekomen dat een daling van de wisselkoers ervoor zorgt dat de import duurder wordt. In het blok 'Inflatie' is besproken wat de oorzaken van inflatie zijn. Tot slot moest je aangeven dat dit dan bij een vaste wisselkoers niet gebeurt.	
	18	2	II	Welke stof kon je gebruiken? In de uitleg 'Handel met het buitenland' is behandeld dat een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans, via verandering van vraag en aanbod van florins, bij een flexibele wisselkoers leidt tot een daling van de wisselkoers. In dezelfde aantekening kon je vinden dat een daling van de wisselkoers leidt tot meer export, omdat het voor het buitenland goedkoper wordt om te importeren. Tot slot moest je noemen dat dit voordeel niet geldt bij een vaste wisselkoers.	

	19	3	II	Welke stof kon je gebruiken? Met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' kon je het einddoel bepalen, namelijk 'overheidsschuld in florin voor 2013'. Om de overheidsschuld te berekenen, moest je eerst het totale bbp berekenen. Hiervoor moest je de juiste gegevens over het 'bbp per hoofd' selecteren. In het blok 'Inflatie' is het verschil tussen 'nominaal' en 'reëel' behandeld. In de opgave is het bbp gegeven in dollar. In de uitleg 'Handel met het buitenland' is besproken hoe je bedragen omrekent met de wisselkoers. Met behulp van de vaardigheden uit het blok 'Rekentechieken' kon je rekenen met procenten en het juiste antwoord geven.
5	20	2	II	Welke stof kon je gebruiken? In de uitleg 'Inkomen' kon je de definitie van 'ruilen over de tijd' vinden. Het toepassen van dit begrip in de context van een vraag kon je oefenen in bijvoorbeeld opgaven 197 en 246 uit de bundel.
	21	1	III	Welke stappen moest je zetten? Bij deze vraag moest je meteen al een extra stap zetten: je moest (met behulp van de tekst) bedenken dat het rentebedrag van de iSmart6s opgenomen is in het verschil in de vaste leveringskosten per maand tussen de contracten met of zonder cadeau. Na deze stap kon je de extra kosten per maand berekenen.
		2	II	Welke stof kon je gebruiken? In de uitleg 'Rekentechieken' is de aanpak voor dergelijke berekeningen behandeld.
	22	2	III	Welke stappen moest je zetten? Hier moest je als extra stap bedenken dat in een 3-jarig contract de voorspellingen van prijsveranderingen voor de toekomst worden meegenomen. Vervolgens kon je met behulp van het 'Algemeen Stappenplan' in de tabel de juiste gegevens selecteren.
	23	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: In de begrippenlijst van 'Marktwerking' kon je de definitie en kenmerken van een 'oligopolie' vinden. Op de cursus is echter niet behandeld dat er op een oligopolistische markt een groot risico is op prijzenoorlogen met daling van omzet en winst als gevolg, omdat dit grotebakstof is.
24	3	II	Welke stof kon je gebruiken? Voor het bepalen van de dominante strategie kon je het 'Stappenplan uitkomst achterhalen' uit de uitleg 'Gevangenendilemma' gebruiken. In deze uitleg zijn ook de kenmerken van een gevangenendilemma besproken. Met die kennis kon je ook antwoord geven op de tweede deelvraag.	
6	25	1	I	Benodigde algemene kennis & vaardigheden: Om deze vraag te beantwoorden, moest je het verschil tussen bbp en bnp weten. Dit werd uitgelegd in het krantenbericht boven de vraag. Met behulp van de algemene vaardigheid begrijpend lezen kon je deze vraag beantwoorden.
	26	1	IV	Niet voorgekomen op de cursus: De redenen dat het bbp een beperkte maatstaf is voor de welvaart zijn niet behandeld op de cursus, omdat dit onder de grotebakstof valt.
	27	2	II	Welke stof kon je gebruiken? In het blok 'Inflatie' is behandeld hoe je moet rekenen met reëel, prijspeil en nominaal. Het rekenen en het selecteren van de juiste informatie kon je oefenen met bijvoorbeeld opgaven 141, 148 en 155.
	28	1	II	Welke stof kon je gebruiken? Bij de uitleg 'Inkomen' is behandeld hoe je de Lorenzcurve moet aflezen. Ook is in dit blok behandeld wat het verschil tussen 'primair inkomen' en 'secundair inkomen' is. Met die kennis kon je hier de juiste grafiek selecteren.
		56		

verdeling per categorie:

categorie	aantal punten	percentage
I	1	2%
II	38	68%
III	14	25%
IV	3	5%
	56	100%

In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus opgedane kennis & vaardigheden?

Dit gold voor: 95% van de vragen (namelijk categorie I, II en III).

Bijlage 1: Toelichting categorieën

Categorie I: Algemene (niet vak gerelateerde) kennis & vaardigheden

Dit betreft de volgende vragen: vragen waarbij een beroep wordt gedaan op algemene kennis & vaardigheden. Dit zijn kennis & vaardigheden die niet zijn opgenomen in de eindtermen in de syllabus en niet in Samengevat staan (zo ja: dan behoren de vragen tot één van de drie andere categorieën).

Categorie II: alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag

Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen die letterlijk voorkomen in de uitleg (in de uitleg of in een klassikaal voorbeeld);
- Vragen die letterlijk met een stappenplan op te lossen zijn;
- Vragen die vergelijkbaar zijn met opgaven uit de opgavenbundel die vrijwel altijd worden opgegeven door de hoofddocent;
- Theorievragen die niet worden behandeld op de cursus, maar die we je van tevoren via de vakkenpagina geadviseerd hebben te leren (uit bijv. Samengevat);
- Vragen die vergelijkbaar zijn met vragen uit de voorbereidende opgaven.

Categorie III: een-stapje-extra-vraag

Dit betreffen vragen waarbij je, de naam zegt het al, een stapje extra moet zetten. Oftewel: je moest je kennis en vaardigheden behandeld tijdens de cursus combineren met een stukje 'inzicht'. Bijvoorbeeld:

- Je moet net even buiten het stappenplan om denken;
- Je moet informatie uit de tekst halen om een bepaalde variabele voor een formule of berekening uit te rekenen.

Categorie IV: niet voorgekomen op de cursus Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen over begrippen die niet voorkomen in de uitleg, de standaard opgegeven opgaven door de hoofddocent, en waarbij het woordenboek ook geen soelaas biedt;
- Vragen over grotebakstof die niet voorkomen in standaard opgegeven opgaven door de hoofddocent, de voorbereidende opgaven of opgegeven stof op de vakkenpagina.
- Vragen waarvan je redelijkerwijs niet kon vaststellen dat het om een (op de cursus behandeld) concept in een andere context gaat.